

**Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Македонија
Факултет за природни и технички науки**

**University „Goce Delcev“, Stip, Macedonia
Faculty of Natural and Technical Sciences**

UDC: 622:55:574:658

ISSN: 185-6966

Природни ресурси и технологии Natural resources and technology

Број 8
No 8

Година VIII
Volume VIII

Ноември 2014
November 2104

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКИ НАУКИ**

UDC 622:55:574:658

ISSN 185-6966

**Природни ресурси и технологии
Natural resources and technology**

**ноември 2014
november 2014**

**ГОДИНА 8
БРОЈ 8**

**VOLUME VIII
NO 8**

**UNIVERSITY “GOCE DELCEV” – STIP
FACULTY OF NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES**

ПРИРОДНИ РЕСУРСИ И ТЕХНОЛОГИИ NATURAL RESOURCES AND TECHNOLOGY

За издавачот:

Проф. д-р Зоран Панов

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Зоран Панов
Проф. д-р Борис Крстев
Проф. д-р Мирјана Голомеова
Проф. д-р Благој Голомеов
Проф. д-р Зоран Десподов
Проф. д-р Дејан Миравовски
Проф. д-р Кимет Фетаху
Проф. д-р Ѓорѓи Радулов

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D
Prof. Zoran Panov, Ph.D
Prof. Boris Krstev, Ph.D
Prof. Mirjana Golomeova, Ph.D
Prof. Blagoj Golomeov, Ph.D
Prof. Zoran Despodov, Ph.D
Prof. Dejan Mirakovski, Ph.D
Prof. Kimet Fetahu, Ph.D
Prof. Gorgi Radulov, Ph.D

Редакциски одбор

Проф. д-р Зоран Панов
Проф. д-р Борис Крстев
Проф. д-р Мирјана Голомеова
Проф. д-р Благој Голомеов
Проф. д-р Зоран Десподов
Проф. д-р Дејан Миравовски

Editorial staff

Prof. Zoran Panov, Ph.D
Prof. Boris Krstev, Ph.D
Prof. Mirjana Golomeova, Ph.D
Prof. Blagoj Golomeov, Ph.D
Prof. Zoran Despodov, Ph.D
Prof. Dejan Mirakovski, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Мирјана Голомеова

Managing & Editor in chief

Prof. Mirjana Golomeova, Ph.D

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(macedonian language)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Technical editor

Slave Dimitrov
Blagoj Mihov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Факултет за природни и технички науки
ул. „Гоце Делчев“ 89, Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University - Stip
Faculty of Natural and Technical Sciences
Goce Delcev 89, Stip
R. Macedonia

СОДРЖИНА

Николинка Донева, Марија Хаџи Николова, Стојанче Мијалковски, Горан Сирачевски КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА ИЗРАБОТКА НА УСКОПИ ВО РУДНИЦИТЕ ЗА ПОДЗЕМНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА	5
Стојанче Мијалковски, Зоран Десподов, Дејан Мираковски, Марија Хаџи-Николова, Николинка Донева МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ИЗРАБОТКА НА ЕКОНОМСКА ОЦЕНКА ЗА УТВРДУВАЊЕ НА ОПРАВДАНОСТА ЗА ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА РУДНО НАОЃАЛИШТЕ.....	19
Ванчо Аџиски МОЖНОСТИ ЗА СИМУЛИРАЊЕ НА ЕФЕКТОТ НА РЕВЕРСИРАЊЕ НА ЧАДОТ И ПОЖАРНИТЕ ПРОДУКТИ СО ПОМОШ НА CFD СОФТВЕР ВО РУДНИЦИТЕ ЗА ПОДЗЕМНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА	31
Тена Шијакова-Иванова, Блажо Боев МИНЕРАЛОШКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РУТИЛОТ ОД БОНЧЕ, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	43
Тена Шијакова-Иванова, Војо Мирчовски МИНЕРАЛОШКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА АМАЗОНИТОТ ОД ЧАНИШТЕ, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	51
О. Спасовски, Д. Спасовски ФИЗИЧКО-МЕХАНИЧКИ И МИНЕРАЛОШКО- ПЕТРОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА БАЗАЛТИТЕ ОД ЛОКАЛИТЕТОТ ЕЖЕВО БРДО, ИСТОЧНА МАКЕДОНИЈА	59
Војо Мирчовски, Тена Шијакова Иванова, Ѓорги Димов ХИДРОГЕОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА НА МИНЕРАЛНА ВОДА И ГАС СО ₂ ВО СЕЛО РИБАРЦИ, ОПШТИНА НОВАЦИ, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	71

Виолета Стојанова, Гоше Петров, Виолета Стефанова ПРИМЕНА НА ФОРАМИНИФЕРИТЕ ЗА ДЕФИНИРАЊЕ НА УСЛОВИТЕ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА.....	83
Шабан Јакупи, Мирјана Голомеова, Афродита Зенделска ВЛИЈАНИЕТО НА ТЕМПЕРАТУРАТА ВРЗ ОСТАНУВАЊЕТО НА ЈОНИ НА СО И NI ОД ВОДЕНИ РАСТВОРИ СО КЛИНОПТИЛОЛИТ	95
Валентина Кашуба СОСТОЈБИ СО ОТПАДНИТЕ БАТЕРИИ ВО Р. МАКЕДОНИЈА	105
Петар Намичев, Екатерина Намичева ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ВРЕДНОСТИ НА СОКАКОТ КАКО УРБАН ЕЛЕМЕНТ НА МАКЕДОНСКИОТ ГРАД ВО 19 ВЕК.....	115
Петар Намичев, Екатерина Намичева ПРОСТОРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ТРАДИЦИОНАЛНАТА КУЌА ВО ШТИП ВО 19 И ПОЧЕТОКОТ НА 20 ВЕК.....	127
Васка Сандева, Катерина Деспот ПОТРЕБА ОД ИЛУМИНАЦИЈА ЗА ПРЕДВИДЕНИТЕ ЗАТВОРЕНИ ПРОСТОРИ	139
Катерина Деспот, Васка Сандева ДИЗАЈНЕРСКАТА МИСЛА ВО ПОЛЗА НА ЛИЦАТА СО ХЕНДИКЕП	151
Владимир Маневски, Марјан Делипетрев ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПРИМЕНАТА И ЕФЕКТИВНОСТА НА РЕФРАКЦИСКИТЕ ПРОФИЛИ ДОБИЕНИ ПРЕКУ КОРЕЛАЦИЈА СО ГЕО-МЕХАНИЧКИ ПОДАТОЦИ	161

**ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ВРЕДНОСТИ НА СОКАКОТ КАКО
УРБАН ЕЛЕМЕНТ НА МАКЕДОНСКИОТ ГРАД ВО 19 ВЕК**

**Петар Намичев¹,
Екатерина Намичева²**

¹ Факултет за природни и технички науки,
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

² Политехнички универзитет во Милано,
Италија, студент на постдипломски студии

petar.namicev@ugd.edu.mk

Краток извадок

Урбаната форма на уличната и сообраќајна мрежа на градот во 19 век во Македонија се состои од приспособување и поврзување со постојните сообраќајници, од каде што се развивал целокупниот систем на улична мрежа. Во средиштето на урбаниот систем секогаш била поставена чаршијата како економски двигател, која просторно и функционално, во одредена радијална положба, ги соединува сите улици во една мрежа. Во просторот на сокакот најчесто покрај функцијата на комуникативен простор се надоврзуваат и одредени просторни елементи од куќата, кои просторно делуваат на збогатување на амбиенталната вредност. Во приоритетните зони според функционалните потреби се формираат средишен простор, кој се состои од јавен објект, сакрален објект и други урбани содржини кои го потенцираат значењето на просторот. Одредени историски јадра денес се сочувани во мал дел и на свој начин успеваат да се спротивстават на промените и трансформациите кои ги носи современиот урбанизам и начин на живеење. Потребно е да се одредат и заштитат одредени градителски и просторни јадра, каде што ќе се регулира користењето на јавниот простор, со одредени законски регулативи.

Клучни зборови: *традиција, архитектура, простор, двор, куќа, камен.*

TRADITIONAL VALUES OF ALLEY AS URBAN ELEMENT OF MACEDONIAN CITIES OF THE 19TH CENTURY

Petar Namicev¹,
Ekaterina Namiceva²

¹Faculty of Natural and Technical Sciences,
„Goce Delcev” University, Stip, Macedonia

²Master student on Architecture at Polytechnic
University of Milan, Italy

petar.namicev@ugd.edu.mk

Abstract

Urban form of street and road network of the city from the 19th century in Macedonia consists of customization and connectivity with existing roads, from which has been developed the entire system of road network. In the midst of the urban system bazaar has always been set as an economic driver point, which spatially and functionally, in particular radial position, unites all the streets in a grid. In space the alley beside the communicative function of the space are continuation of certain spatial elements of the house, that physical act of enriching the ambient value. In the priority areas, according to functional needs, has been formed a central area, which consists of a public facility, sacred objects and other urban content that emphasize the importance of the space. Some historic cores today are preserved in a small part of their way and fail to resist change and transformation that brings contemporary urbanism and lifestyle. It is necessary to identify and protect certain builders and spatial cores, which will regulate the use of public space, with specific legislation.

Key words: *tradition, architecture, area, yard, house, stone.*

Вовед

Урбаните центри како градски населби, имаат повеќевековна историја, на територијата на Македонија, кои достигнуваат највисок развој во 19 и почетокот на 20 век. Значаен дел од сликата на градот е зависна од формата и положбата на уличната мрежа, која е формирана како континуиран систем на создавање на јавниот и комуникациски простор, на објектите со јавните површини и објекти во урбаниот центар. Малите улички – сокаци во историските урбани јадра на македонскиот град се создавани под влијание на неколку актуелни сегменти. Се започнало

од поставување на објектот и оформувањето на неговиот простор на дворното место, кое најчесто било обележено со високи сидови од камен. На тој начин се добивала одредена форма на улицата со традиционални елементи. Примената на локалните материјали, економичната концепција на просторот, поливалентноста на неговата функција, како и просторната основна функција на задоволување на комуникациската улога, оформиле специфичен простор, препознатлив за историските јадра. Непосредниот систем на обликување на овој простор го започнале градителите кои потекнувале од населението, кои точно ги знаеле потребите на семејствата и покрај сите сложени постапки на градбата на објектите, учествувале и во обликувањето на сокакот. При планска анализа на формираната мрежа од сокаци може да се констатира одреден органски концепт, кој складно и функционално е вклопен во урбаната концепција на градот.

Урбана форма на уличната и сообраќајна мрежа на градот од 19 век во Македонија се состои од приспособување и поврзување со постојните сообраќајници, од каде што се развивал целокупниот систем на улична мрежа. Во средиштето на урбаниот систем секогаш била поставена чаршијата како економски двигател, која просторно и функционално, во одредена радијална положба, ги соединува сите улици во една мрежа. На тој начин се создава и панорамата на градот.

Формата и концептот на улицата се вклопени и димензионирани според актуелните потреби, каде што е одвивале исклучиво пешачки и колски, со минимални просторни барања, а предност е дадена на удобноста и естетските елементи на улицата односно сокакот. Притоа секој урбан концепт има различна содржина и форма, која зависела од развојот на објектите и интензитетот на градење.

1. Сокакот основен елемент на синтеза на јавниот и приватниот простор на македонскиот град во 19 век

Според интензитетот на проток и користење на улиците се создал одреден приоритет и димензионираност во просторната шема. Оние улици кои се директно поврзани со чаршијата и главните сообраќајници имаат потреба од поголема димензионираност во однос на оние кои се поставени на крајот на движењето и завршуваат со слепа улица. Според тоа, се формира одредена хиерархија на приоритетни улични мрежи кои функционираат според потребите на семејствата. Во приоритетните зони според функционалните потреби се формира средишен простор, кој се состои од јавен објект, сакрален објект и други урбани содржини кои го потенцираат значењето на просторот (кај чинарот - Охрид, чаршииска улица и сл.). Димензионираноста на улицата била одредувана според

чувството на градителите за формирање на јавен простор, приспособени на потребите на семејствата, каде што сè било приспособено на човековите димензии и потреби.

Според правецот на движење низ улиците се формирала одредена праволиниска, поретко и испрекршена линија на сокаците, кои се приспособени на формата на оградните ѕидови од дворните места, односно габаритите на објектите, онаму каде што тие биле директно поставени на уличната линија. Ограниченоста на просторот ја формира перспективата низ визурата на сокакот, каде што според различна денивелација и обработка на подлогата, се конципира дадена специфична слика на сокакот, со издиференцирана локална особеност и препознатливост за различни урбани средини. Во мрежата на сокаци, краен просторен елемент претставуваат слепите улички кои формираат исто така автентична слика со распоредот на влезните порти кон дворните места, и на тој начин ја заокружуваат урбаната концепција на просторна функционалност, според потребите.

Поради лимитираниот простор од збиената структура на објектите, улицата се поставува во приземјето, додека на катот, габаритот на објектот се користи за станбен простор, со што се добива локална форма на сокак- *темница* како што е примерот во Охрид. Кај градовите со збиена структура и лимитиран простор на дворните места се формирал додатен влез- наречен *капцик*, мала порта, помошен влез, помеѓу дворните места, поради ограничувањата на движењето, со што е овозможена комуникација помеѓу одредени семејства.

Потполната слобода на формирање на уличната мрежа е реализирана и со поставување на објекти во низа, кои ја формираат уличната линија и габаритите на објектите (Кратово, Велес, Охрид и др.) Овој начин на оправдување на формата на објектите и давање на приоритет на функционалните решенија е основна карактеристика на урбаниот концепт на македонскиот град од 19 век. Од оваа шема отстапуваат градовите кои се развиени на рамен терен, со правоаголен распоред на улиците (Битола, Тетово, Гостивар и др.).

На тој начин пристапот на градителите со широк избор на решенија е една од основните елементи на креативноста на јавниот простор, со присуство на историски објекти во создадена околина. Начинот на вклопување на правецот и функцијата на сокаците и улиците е секогаш со неправилни геометриски форми во основа, што го прави автентичен амбиентот во градот.

Надоврзување на просторните урбани услови на градот на балканскиот простор создава една слика на мрежа на градски тесни улички кои се

приспособени на конфигурацијата на теренот и историските градби[3].

При урбаниот концепт во услови од 19 век, поради порозноста на земјиштето, односно опасност од слегнување на земјиштето и куќите[20], како и заштитата на подлогата на сокакот, каде што се одвивал интензивен сообраќај, се поплочувал со камења. Сокакот имал пад во начинот на поплочување кон средината, од каде што се извлекувал вишокот на атмосферска вода надвор од површината. Кај сокаците кои имале стрмен агол, според начинот на чекорење се поставувале гранични парчиња во вертикална насока, за да може на растојание од еден чекор да се совладува одредена височина при качувањето. Во помал обем била застапена формата на класични скали, со обработена подлога од парчиња камен (Охрид, Велес).

Портата, како дел од сокакот влијае на контрастните површини во комбинација, со камените сидни површини. Портите имаат различна големина во зависност од потребите, а најчесто се двокрилни. Често пред портата се поставува подлога, во форма на камен парапетен сид, кој има функција на клупа[2]. Поретко се изработуваат одредени патеки од камен, покрај куќите, кај пошироките улици. Каналите за отстранување на атмосферската вода се појавиле подоцна, во поголемите градови со поголем обем на сообраќај. Подлогата на сокаците се изведува со едноставно длабење на карпестото тло, каде што имаме природно создадена подлога од цврсти вулкански наслаги (Кратово, Прилеп). Со текот на користење формата на подлогата се обликува на природен начин, и според обемот на движење и сообраќај. Како дел од јавните простори се и чешмите, кои имале форма приспособена на уличната обработка и претставувале една заедничка целина со сокакот и улицата (Велес, Штип, Охрид).

Силуетата на градбите, во зависност од нивната височина ја одредува и просторната форма на сокакот. Во зависност од катноста и просторот кој го зафаќаат сидовите на објектите се формира слободна просторна зона на сокакот (Тетово, Гостивар, Скопје, Струга, Прилеп, Битола) или тој е со минимални димензии, притиснат од сите страни со густо поставени волумени на градбите (Кратово, Крушево, Велес).

2. Приспособување на сокакот и улицата кон потребите на корисниците

Во просторот насокакот најчесто покрај функцијата на комуникативен простор се надоврзуваат и одредени просторни елементи од куќата, кои просторно делуваат на збогатување на амбиенталната вредност. Таа е постигната со еркери кои надвиснуваат над улицата (Охрид, Струга, Велес), со исфрлените чардаци (Велес), кошевите (троњ), стреите

(Тетово, Скопје), и други просторни елементи, кои се дел од амбиентот на улицата. Токму оваа разновидност на кубични маси го прави просторот да не биде стереотипен. Кон овие елементи од просторот на куќата се надоврзуваат поголем број на чардаци, премини со форма на мостови, кои спојуваат два чардака, исфрлени површини на мали чардаци (Велес). На тој начин просторниот флуид од сокакот преку дворот се поврзува со приземните содржини на куќата, создава еден складен и успешно вклопен простор. Кога портата на улицата е отворена, поврзаноста е директна или кога портата е затворена се прекинува комуникацијата, просторот има потполна интимност.

Според антропометриските мерки на човекот произлезени од основните мерки стапка, аршин, чекор и сл. се одредува и применетото димензионирање на широчината и висината на оградниот ѕид на сокакот. Градителите слично како и кај станбените објекти ги применувале истите архаични мерки на чекорот и стапката[17]. Вообичаена димензија на широчината на сокаците е максимално до 5 м кај најоптоварените, додека најзастапена димензија е од 3 до 4 м.

Сокакот како завршна или појдовна рамка ја оформува целокупната слика на визурата на објектите, притоа формирајќи една складна целина, на ниво на изедначеност на структурата, волумените, естетскиот израз, перспективната хармонија по вертикала и хоризонтала.

Просторната и естетска форма на сокакот претрпува одредени влијанија во зависност од етничката припадност на населението. Поради густината на населеност, искористеноста на просторот во приземјето, тоа е затворено кон сокакот, додека на катот доминираат прозорците, кои остваруваат контакт со улицата, што е застапено кај православно население. Кај муслиманското население објектите се поставени слободно во дворот, со мали прозорци, далеку од јавноста, додека кон улицата се заштитени со високи ѕидови од камен. На тој начин сокакот го нема движењето на волумените и непрегледноста, неизвесноста од визурата на следниот агол, туку се смирува една монотона линиска димензија, со потенцирање на безбедноста на дворовите, преку високите и обезбедени порти (Тетово, Скопје). Притоа најчесто оградните ѕидови се воедно и носиви ѕидови од објектот, каде што е потенцирана нивната поливалентна функција и економична градба, со притоа вметнати мали отвори со разреден ритам.

Сите напознати елементи создаваат одредена рамка формирана од материјалот, визуелниот концепт на формата на сите фактори кои влијаат на отвореноста или затвореноста на просторот. Поплочувањето со сивите тонови на камените парчиња или друг сличен колорит, во зависност од

местото на градење, ја менува својата нијанса. Подното поплочување е со одреден ритам и патина, додека на сидовите, се применува структура од камен или варосани, со што го потенцираат контрастот на хоризонталната пешачка патека и вертикалните сидови, односно контури на рамката на сокакот. Завршните највисоко поставени волумени на катовите се изведени од бели површини со рамки од дрвени штици, ритам на прозорци и завршна покривна конструкција која е најчесто покриена со црвеникави тонови на керамида (Охрид, Струга, Кратово) или пак поретко со камени плочи, кои се вклопуваат со структурата со сликата на градот (Крушево, Велес). Честа е појавата на поставување на изразено исфрлени еркери со прозорци кои имаат функција да овозможат следење на движењето низ сокакот и учество во социјализација на населението. Како завршна линија на највисоките парчиња се забележува оцакот, кој има покрај функцијата за загревање и декоративна улога на фасадата.

Во општата слика на сокакот, покрај стандардните конструктивни елементи на куќата и оградите, учествува и јавниот простор со верските објекти. Сето тоа придонесува за одредена препознатливост на урбаниот пејзаж на градското ткиво. Силуета на црква, камбанаријата или куполата во непосредната околина го збогатува амбиентот и духот на местото (Охрид, Крушево) или џамија со минаре, разбивајќи ја монотонијата и усогласената композиција на објектот. Кога на ова ќе се надоврзе и панорамата на градот, особено во градовите на стрмен терен, се добива комплексна слика на јавниот простор, каде што спонтано доминира прегледноста кон околината.

3. Зависноста на формата на улицата од современите состојби во урбанизмот

Во рамките на градот во 19 век се користеле клупите или вградени подестни ситчиња на линијата на оградниот сид, кои служеле за комуникација на жителите. Притоа се надополнувала декоративноста на уличната опрема, но и се поттикнувал социјалниот живот на семејствата, кои го наследиле затворениот концепт на животен простор од времето на турското владеење, и воено начин на живот. Притоа во населбите или деловите на градот со муслиманско население, овие елемент не биле применувани во концептот на сокакот. Во овие рамки на конзервативните концепти на семејниот живот тешко се менувале старите навики на користењето на просторот, а уште потешко се вклопувале во новите урбани концепти и потреби на заедницата и населението. Притоа овие елементи се зачувани само во мал дел на градовите, со зачувани историски јадра, каде што сè уште активно живеат возрасните членови на заедницата.

Од урбанистички аспект недостасува одредена парковска површина или присутноста на зеленило, па затоа на одредени места се доминантни одредени засадени дрва, како чинар или даб, на средишен простор или мал плоштад, или околу јавните и верски објекти, кои придонесуваат за задоволување на оваа потреба. Притоа сите споменати елементи и содржини во просторот формирале еден маалски центар, како простор за просторно и социолошко соединување на околните семејства од соседните сокаци. Притоа поради интензитетот на движење се појавиле одредени потреби на населението, како фурна, чешма, кафеана и други трговски содржини (чевлар, кројач и сл.) во истиот собиран простор. На тој начин се воспоставила хиерархија на одредени вредности, кои зависеле од обемот и естетското обликување на сокаците, каде што се воспоставиле различни категории, со различни вредности.

4. Заклучок

Современиот урбанизам има за основна функција подобрување на условите за живот. Просторната урбана концепција се движи во рамките на поврзување на сообраќајната мрежа со останатите трговски и спортско забавни комплекси. Приоритет е задоволување на трансформацијата на градот и способноста на прифаќање на новите функции. Градското или историското јадро претставува центар кој датира од создавањето на градот, со голем број на трансформации преку долгорочниот процес на економските, историските и културните промени[6].

Одредени историски јадра денес се сочувани во мал дел и на свој начин успеваат да се спротивстават на промените и трансформациите кои ги носи современиот урбанизам и начин на живеење. Приспособувањето кон современите стандарди носи со себе одредени промени кои делуваат позитивно или негативно во однос на овие автентични целини. Новите урбанистички регулативи тешко се вклопуваат во веќе воспоставените стандарди на уличната мрежа. Потребни се одредени промени во димензионирањето, опремата, инфраструктурата, што негативно влијае на зачувувањето на автентичните стари градски јадра. Промената на градежните материјали, вклопување на современите материјали и технолошки усовршениот начин на градба доведува до систематско уништување на одредени објекти, кои се во помала или поголема мерка руинирани.

Составот на население, односно сè помало присуство на повозрасната популација која е емотивно и физички поврзана со историските градби, се менува. Сè помалку може да се забележат жители кои ги практикуваат старите навики на седење покрај порта, на муабет или да ги следат современите збиднувања во својата непосредна околина.

Поретки се состојбите, кога се градат современи објекти со примена на одредени елементи од традицијата. Притоа концептот на градбата се доближува според визуелните и естетски димензии до традиционалната форма, но односот кон уличната мрежа се изразува на поинаков начин според современите потреби. Денес потребите се различни, не се градат оградни камени сидови, со тесни порти, туку современиот сообраќај бара отвореност на локацијата за паркирање на возило, каде доаѓа до израз транспарентноста на оградите. Се применуваат современи материјали и за подлогата на сокакот или улицата, со што дефинитивно е изгубена секаква поврзаност со традиционалното обликување на уличната мрежа. Доскорешните потреби и навики на населението се губат, а со обезбедувањето на современи услови за живот згаснуваат сите содржини на маалските активности. Се менува начинот на живот, социјализацијата на населението има поинакво современо ниво, што доведува до менување на формата на јавниот простор и неговите содржини, а на тој начин силно влијае врз целокупната урбана слика на градот.

Односот кон современата експанзија на нови сообраќајници и објекти од современата архитектура сè повеќе ја намалува бројката на сочувани градби и амбиентални улични содржини. Можеме да издвоиме одредени градски средини кои во своето историско јадро ја сочувале автентичната слика на сокакот во 19 век. Во Велес сè уште можат да се сретнат неколку амбиентални целини (улицата Албаков, амбиентот околу спомен-куќите на Главинов, Џонот и семејната куќа на Касапови), каде што се одржува односот кон уличната мрежа, но и објектите кои се реновирани и адаптирани во јавни објекти со јавна или музејска функција создаваат одредени предуслови за зачувување на панорамската автентична слика на градот. Во Крушево имаме голем број на семејни куќи кои се користат и одржуваат, но уличните амбиентални вредности полека се трансформираат кон современите потреби. Во Охрид и Струга, покрај економската и туристичка оправданост за преземање на порешителни чекори, мал е бројот на објекти за кои може да се каже дека ги почитуваат амбиенталните вредности на сокаците и уличната мрежа и покрај ригорозната законска регулатива и почитувањето на меѓународните закони за заштита на Унеско. Автентичноста на сокаците е сочувана благодарение на реновирањата на неколку клучни објекти во јавни институции (куќите на семејствата на Робевци и Уранија), каде што се зачувани одредени градителски вклопувања со вредностите на сокакот. Во одредени градови каде што поради економска стагнација на средината односот кон уличната мрежа сè уште е конзервативен се забележува во Кратово[14], но околниот амбиент на објектите не е сочуван. Состојбата на македонските градски јадра и односот кон овие споменични вредности

на традиционалната архитектура и сокакот како нејзин составен дел е незадоволителна, освен во одредени издвоени локации.

Современиот концепт на сообраќај и димензионирање приспособени кон современите потреби на населението дефинитивно ги смалува шансите за зачувување на вредностите на стариот сокак. Потребно е да се одредат и заштитат одредени градителски и просторни јадра, каде што ќе се регулира користењето на јавниот простор, со одредени законски регулативи. Зачувување на одредени вредности е приоритет и за потврдување на одредени елементи од идентитетот на населението од овие простори, но и создавање на однос кон историските и градителски вредности.

Користена литература

- Арсовски Т. (1971). *Стара скопска чаршија*: Македонска книга, Скопје (монографија)
- Волињец Р. (1986/1987). *Порти*: Зборник на АФ, бр 9-10, Скопје (зборник)
- Cerasi M. (1988). *La citta del levante*: Jaca book, Milano (монографија)
- Giedion S. (1969). *Prostor, vreme, arhitektura*: Gradjevinska knjiga, Beograd (монографија)
- Грабријан Д. (1986). *Македонска куќа*: Мисла, Скопје (монографија)
- Сukovic M. (1985). *Gradski centri, Svjetlost* (монографија)
- Дероко А. (1964). *Фолклорна архитектура у Југославији Народна архитектура, 2*: Београд (монографија)
- Дероко А. (1940). *Народно неимарство 1*: Споменик САНУ, Београд, (монографија)
- Касапова Е. (1990). *Сокак, Архитектонско - урбанистичка и социјална содржина во старо градските структури во Македонија*, УКИМ, Скопје (монографија)
- Којиќ Б. (1976). *Стари балкански градови, вароши и варошице*: Граѓевинска књига, Београд (монографија)
- Којиќ Б. (1949) *Стара градска и сеоска архитектура у Србији*: Граѓевинска књига, Београд, (монографија)
- Максимовиќ Б. (1956/1957) *Наслеће фолклорног урбанизма и негово место у савременом урбанистичком стваралаштву*: Годишен зборник на Техничкиот факултет, Скопје, (монографија)
- Томовски С. (1960), *Македонска народна архитектура*: Скопје, 1960 (монографија)
- Томовски К. (1980), *Кратово, стара архитектонско урбанистичка содржина*, МАНУ, Скопје
- Томовски К. (1996). *Населби и народна архитектура, Етнологија на Македонците*: МАНУ, Скопје, (монографија), стр. 81-118.

- Трифуновски Ј. (1947) – *Македонска градска насеља*: Београд, (монографија)
- Хациева-Алексијевска (1985) Ј., *Мерки, антропоморфност и модуларни пропорции кај старата македонска кука*: Скопје, (монографија)
- Чипан Б. (1978). *Македонските градови во XIX век*: МАНУ, Скопје (монографија)
- Чипан Б. (1976). *Специфики на урбанистичко -архитектонскиот израз во охридско - преспанскиот регион*: Годишен зборник на Архитектонско -градежниот факултет, Скопје, 1976
- Чипан Б. (1955), *Старата градска архитектура- Охрид*, Централен завод за заштита на културно-историски споменици на НР Македонија, Скопје

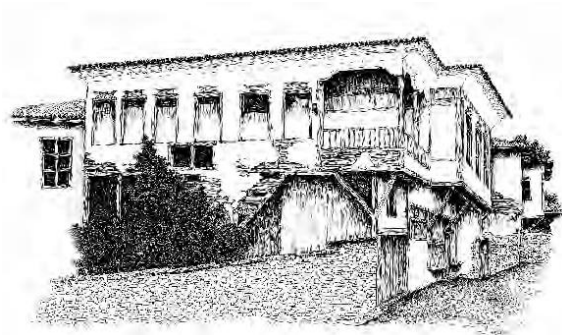

Слика 1. Изглед на сокак Велес, 1998, Крушево, 2004 (цртеж П. Намичев)
Figure 1. View of street- sokak, Veles, 1988, Krushevo, 2004 (drawings by P. Namicev)

Слика 2. Изглед на улица - *сокаци* во Кратово, 2008 (цртеж П. Намичев)

Figure 2. View of street - *sokaks*, Kratovo, 1988, 2004 (drawings by P.Namicev)

Слика 3. Изглед на улица- *сокак* во Штип, 2004, во Струмица, 2014
(цртеж П. Намичев)

Figure 3. View of street - *sokak*, Shtip, 2004, Strumica, 2014 (drawings by P.Namicev)